

เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยห่วงโซ่สินค้าของผลไม้ภาคตะวันออก: ศึกษากรณีทุเรียน

Political Economy of Fruit Commodity Chains in Eastern Regions: A Case Study of Durian Chains

วงธรรม สรรณะ / Wongtham Sarana

คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา / Faculty of Political Science and Law, Burapha University, Thailand

E-mail: saiiiew@yahoo.com

บทคัดย่อ

ทุเรียนเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ สามารถจำแนกออกได้ 2 ยุค คือ ตลาดการค้าทุเรียนยุคแรกเป็นการผลิตเพื่อขายในประเทศ ชาวสวนมีบทบาทในการผลิตและขับเคลื่อนตลาดการค้า สามารถกำหนดราคาขายแก่พ่อค้าและผู้บริโภค ตลาดการค้าทุเรียนในยุคที่ 2 การพัฒนาด้านเศรษฐกิจของประเทศจีนส่งผลให้มีการนำเข้าทุเรียนสู่ตลาดจีน มูลค่าสินค้าทุเรียนสูงทำให้มีการผลิตทุเรียนเพื่อการส่งออก ชาวสวนต้องผลิตสินค้าให้ตรงตามมาตรฐานสินค้าที่กำหนด หากไม่เป็นไปตามเงื่อนไขชาวสวนสามารถขายทุเรียนในตลาดธรรมชาติหรือตลาดอื่น งานวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเพื่อศึกษาก่อรูปห่วงโซ่สินค้าในระดับโลกและเพื่อวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของห่วงโซ่สินค้าในระดับโลกของทุเรียนจังหวัดจันทบุรี ข้อค้นพบจากงานวิจัย พบว่า มูลค่าส่วนเกินจากทุเรียนผลผลิตจากเขตรอบนอกรวบรวมและถ่ายเทไปยังตลาดจีน (เขตแกนนำ) โดยมีรัฐและพ่อค้านายทุน (เขตกึ่งรอบนอก) ที่ควรมีบทบาทในการดูดซับความขัดแย้งระหว่างชาวสวนและนายทุน แต่พ่อค้านายทุนจากเขตกึ่งรอบนอกใช้ความเชื่อมโยงระหว่างนายทุนสะสมทุนเกิดความสัมพันธ์ที่นำมาสู่ความสัมพันธ์แบบ “ครอบงำ” และ “พึ่งพา” และการแลกเปลี่ยนที่ไม่เสมอภาค ข้อเสนอแนะจากงานวิจัย ภาครัฐต้องสร้างมาตรฐานสินค้า หรือสร้าง “แบรนด์ทุเรียนไทย” ให้ตลาดต่างประเทศยอมรับ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงเกณฑ์มาตรฐานตามความต้องการกลุ่มนายทุนส่งผลกระทบต่อคุณภาพสินค้าและการผลิต ส่วนชาวสวนต้องพัฒนาผลผลิตและสร้างช่องทางการค้าที่หลากหลาย เพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองและลดการพึ่งพาระหว่างชาวสวนกับพ่อค้าหรือนายทุน

คำสำคัญ: ทุเรียน, ห่วงโซ่สินค้า, การแลกเปลี่ยนที่ไม่เสมอภาค, เศรษฐศาสตร์การเมือง

Abstract

Durian was an important economic crop, classified in two periods:-first, durian market was for domestic sale, orchardists played a role in producing and propelling the trade market, able to set prices for middlemen, and consumers, and second, China's economic development had led to more imports of durian to the Chinese market. The price of durian was higher than 100 baht per kilogram to encourage the production of durian for export. However, orchardists must produce products that met the standards of the goods designated by Thai Government. If not, they must sell durian in other channels at a lower price. The results showed that the surplus value of durian (Periphery) was collected and transported to the Chinese market (Core), this process included Thai government and middlemen (Core-periphery) that should acted to absorb the conflict between orchardists and capitalists but middlemen and Thai government connected between capitalists in the

accumulation of capital under the production and trade processes that led to unequal exchanges and empowerment under Dominance Dependence Relationships for highest profit. Recommendations, Thai government must create a product standard or created a “Thai durian brand” for international market because of the change in standards, demand for capitalist groups, had an impact on product quality and productivity. The orchardists must develop their produce and seeking a variety of trade channels to build bargaining power and reduce dependency between them and middlemen or capitalists.

Keywords: Durian, Commodity Chains, Unequal Exchange, Political Economy

บทนำ

“ทุเรียน” (Durian) เป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างมูลค่าการค้าได้สูงกว่า 10,000 ล้านบาท ระหว่าง พ.ศ.2546-2559 ทุเรียนสามารถ โดยพื้นที่การผลิตทุเรียนที่สำคัญได้แก่ จังหวัดจันทบุรีและมีปริมาณผลผลิตโดยเฉลี่ยในแต่ละปีจำนวนกว่า 250 ตัน (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2547-2559) นอกจากนั้นแล้วจังหวัดจันทบุรียังเป็นจังหวัดแรกๆ ที่มีการค้าทุเรียนอย่างเป็นทางการคือ มีตลาดศูนย์กลางการค้าที่ใช้ในการอ้างอิงราคาการซื้อขายทุเรียนระดับประเทศ (นิพนธ์ พัวพงศธร และคณะ, 2548) พัฒนาการของตลาดทุเรียนของจังหวัดจันทบุรีสามารถจำแนกออกได้ 2 ยุค คือ **ตลาดการค้าทุเรียนยุคแรก** เป็นการผลิตเพื่อขายภายในประเทศชาวสวนมีบทบาทในการผลิตและขับเคลื่อนตลาด (Producer Driven chains (PD) (Gereffi and Korzeniewicz, 1994) สามารถกำหนดราคาขายแก่พ่อค้าและผู้บริโภคภายในประเทศ สำหรับกระบวนการผลิตทุเรียนมีลักษณะดั้งเดิมเป็นการปลูกปะปนกันหลายชนิดในแปลงเดียวกัน การบริหารจัดการการผลิตใช้แรงงานในครัวเรือนและแรงงานในประเทศสนับสนุนการผลิตโดยกิจกรรมที่สำคัญในการผลิตทุเรียน ได้แก่ การกำจัดวัชพืช โยงผลทุเรียน การเก็บเกี่ยว ซึ่งระยะเวลาในการเก็บเกี่ยวผลผลิตจะดำเนินการในช่วงปลายเดือนมีนาคมและสินค้าจะเริ่มหนาแน่นราวเดือนพฤษภาคมเป็นสาเหตุที่ทำให้ราคาทุเรียนจะตกต่ำเนื่องจากมีผลผลิตออกสู่ตลาดเป็นจำนวนมาก “กิโละ 20 บาทก็ถือว่าสูงมากแล้ว” (เอกชัย ผลทวี, 2559) การผลิตแบบผสมผสานทำให้ชาวสวนสามารถสร้างรายได้จากการขายผลผลิตชนิดอื่นๆชดเชยราคาที่ตกต่ำ ราว พ.ศ.2530 รัฐบาลกำหนดแผนการเพิ่มพื้นที่การปลูกทุเรียนทำให้ปริมาณทุเรียนเพิ่มขึ้นยังส่งผลกระทบต่อราคา ประกอบกับตลาดการค้าอยู่ภายในประเทศเป็นหลักจะเกิดปัญหา “ทุเรียนล้นตลาด” นำมาสู่การเรียกร้องให้รัฐเข้าดำเนินการแก้ไขปัญหา แนวทางในการแก้ไขเป็นการแทรกแซงราคาตลาด การอนุมัติงบประมาณเพื่อจัดการสินค้า การกระจายทุเรียนไปในตลาดอื่นๆ แต่ยังคงเป็นตลาดในประเทศ ซึ่งไม่สามารถคลี่คลายสถานการณ์ได้และเกิดการโค่นต้นทุเรียนและปลูกพืชชนิดใหม่ระหว่างที่ตลาดทุเรียนภายในประเทศเผชิญปัญหาราคาตกต่ำนำไปสู่การลดปริมาณการผลิต พัฒนาการด้านเศรษฐกิจของประเทศจีนที่มีอย่างต่อเนื่องทำให้หลังจากปี พ.ศ.2530 ตลาดรวบรวมสินค้าจีนเริ่มมีการนำเข้าสินค้าเกษตรของไทย และนำมาสู่**ตลาดการค้าทุเรียนในยุคที่ 2** ซึ่งมีการนำเข้าทุเรียนของไทยและเกิดมูลค่าการค้าสูงกว่า 1,000 ล้านบาท (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2546-2559) ต่อมาปี พ.ศ.2546 เกิดการเจรจาทางการค้าระหว่างรัฐบาลจีนและมีการทำข้อตกลงทางการค้า หรือ FTA (Free trade area) นำมาสู่มาตรการลดอัตราภาษีสินค้าผักและผลไม้ระหว่างไทย-จีน ให้เหลือ 0% ภายในวันที่ 1 ตุลาคม 2546 และการลงนามครั้งนี้ “ทุเรียน” ถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มพืชเศรษฐกิจ

มาตรการเพื่อผลักดันให้ทุเรียนเป็นสินค้าส่งออกที่สร้างรายได้เข้าสู่ประเทศโดยการกำหนดมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ (ทุเรียน) (พ.ศ.2546) และถูกใช้เป็นแนวทางในการผลิตสินค้าส่งออกของทั้งชาวสวนและผู้ส่งออกสาระที่สำคัญนอกจากเป็นเงื่อนไขจากการเจรจาแล้วยังใช้เพื่อควบคุมคุณภาพการผลิตภายใต้มาตรฐานจีเอพี (GAP) และควบคุมมาตรฐานการส่งออกโดยผู้ส่งออกต้องระบุว่าสินค้าได้ผ่านการคัดเกรดและบรรจุในโรงคัดบรรจุที่ได้รับการรับรองมาตรฐานจีเอ็มพี (GMP) การแสดงฉลากหรือเครื่องหมายชนิดการแสดงให้เห็นถึงปริมาณสารปนเปื้อนและสารพิษตกค้างในผลทุเรียน

การผลิตสินค้าตามเกณฑ์มาตรฐานทำให้ชาวสวนสามารถขายสินค้าได้ในราคาสูงรวมถึงผู้ส่งออกยังได้รับการรับรองจากภาครัฐในการส่งออกสินค้าไปยังตลาดปลายทาง ข้อตกลงทางการค้าตลาดจีนในระยะแรกมีการนำเข้าทุเรียนไทยกว่า 1.3 แสนตัน โดยใช้การขนส่งสินค้าทั้งทางอากาศซึ่งรวดเร็วแต่มีต้นทุนสูง (ธวัช มหิตพงษ์, 2555) นายทุนจีนรายย่อยสนับสนุนจะขนส่งสินค้าทางบกและทางเรือขนส่งโดยใช้เวลาขนส่งสินค้ากว่า 11 วัน ซึ่งส่งผลให้สินค้าได้รับความเสียหาย และทำให้พ่อค้าระงับการซื้อสินค้าในระยะต่อมาก่อให้เกิดผลกระทบต่อราคาการซื้อขายภายในประเทศ พ.ศ. 2553 มีการพัฒนาเส้นทาง R13 ทำให้การขนส่งสินค้าใช้เวลาเพียง 7 วัน ประกอบกับการมีตลาดรวบรวมสินค้าเพิ่มขึ้น ได้แก่ ตลาดนครชุมนึ่ง เชียงหนาน กุ้ยหยาง ฉงชิ่ง เซี่ยงไฮ้ เจิ้งโจว ปักกิ่ง ทำให้ปริมาณการส่งออกทุเรียนเพิ่มขึ้น ปี พ.ศ.2553 ทุเรียนส่งออกจำนวน 207,501 กิโลกรัม ต่อมา พ.ศ.2554 ทุเรียนส่งออกจำนวน 271,948 กิโลกรัม และเพิ่มขึ้นปีต่อมา (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2550-2559)

ตารางที่ 1 แสดงปริมาณและมูลค่าการค้าทุเรียนโดยเฉลี่ย

ปีการเพาะปลูก	ราคาเฉลี่ยที่ชาวสวนขายได้ในช่วงฤดูกาล (บาท/กก.)	บริโภคในประเทศ (กก.)*	ราคาเฉลี่ยทุเรียนคุณภาพส่งออกที่ชาวสวนขายได้ (บาท/กก.)	ปริมาณการส่งออก (กก.)	มูลค่าทางการค้า (ล้านบาท)
2546	15.44	738,749	60.25	73,342	1,324.20
2547	16.54	543,211	74.45	120,886	1,629.50
2548	19.85	286,624	80.68	132,780	2,186.40
2549	18.97	245,613	105.78	137,251	2,590.80
2550	16.75	226,810	96.53	157,407	2,566.70
2551	20.93	174,828	136.85	203,127	3,131.50
2552	21.52	89,853	115.81	256,172	4,114.40
2553	25.36	118,425	138.07	207,501	3,690.30
2554	27.76	74,695	170.68	271,948	4,662.20
2555	31.92	-43,115	157.32	351,124	6,195.20
2556	40.45	-41,995	151.67	367,057	7,344.70
2557	34.29	-18,844	191.89	369,602	12,435.70
2558	46.96	-18,016	241.83	358,192	13,246.40
2559	62.92	-122,731	268.86	402,660	17,468.60
อัตราเฉลี่ย	31.62		161.39		

ที่มา: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2550-2559)

การนำเข้าทุเรียนในตลาดจีนได้เพิ่มมากขึ้นและเกิดผลกำไรมาก ส่งผลให้นายทุนชาวไทยและชาวจีนเกิดการแย่งชิงสินค้าโดยใช้การรวบรวมสินค้าทางตรงและทางอ้อมผ่านพ่อค้ารวบรวมชาวไทย (Nominee) จากความต้องการสินค้าทำให้ชาวสวนมีทางเลือกในการขายสินค้ามากขึ้น โดยการขายโดยตรงกับตลาดส่งออก นายทุนและผู้บริโภค ด้วยราคาที่ราคาสูงกว่า 100 บาทต่อกิโลกรัม หากชาวสวนสามารถเก็บเกี่ยวได้ก่อนฤดูกาลจะขายทุเรียนจะสามารถขายได้สูงกว่า 200 บาทต่อกิโลกรัม มูลค่าการค้าเป็นมูลเหตุจูงใจให้ชาวสวนลงทุนผลิตทุเรียนนอกฤดูและมีรูปทรงตรงตามมาตรฐาน ในระยะนี้จึงมีการนำสารเคมี เทคโนโลยีมาสนับสนุนการผลิตอย่างกว้างขวาง (นิอันนุวา สุโลมาน, 2559)

จากข้อมูลข้างต้นชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของตลาดการค้าทุเรียนและสะท้อนถึงความเชื่อมโยงของกระบวนการห่วงโซ่สินค้า (GCCs) ตลาดการค้าทุเรียนในยุคที่ 2 ทุเรียนมีราคาการซื้อขายสูงซึ่งส่งผลดีต่อระบบการตลาด อย่างไรก็ตาม

ตามเมื่อพิจารณาจะเห็นได้ว่าภายใต้กระบวนการค้าเกิดความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการผลิตและมูลค่า (Porter 1990 อ้างใน Gereffi and Korzeniewicz, 1994) ผู้วิจัยได้หยิบยกแนวทางการศึกษาระบบเศรษฐกิจโลก (World Economy) ซึ่ง Terence K. Hopkins และ Immanuel Wallerstein (1986) ได้ตั้งคำถามถึงโครงสร้างและขั้นตอนในการผลิต ซึ่งมีกระบวนการแบ่งงานกันทำตามระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ระบบดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อการใช้อำนาจเพื่อขูดรีดประโยชน์ของกลุ่มนายทุน

เมื่อพิจารณาจากมูลค่าการค้าทุเรียนชาวสวนจะสามารถขายในราคาสูงจะต้องผลิตตามเกณฑ์มาตรฐานสะท้อนให้เห็นถึง“การสิ้นสุดเสรีภาพ”ในการผลิต อีกทั้งภายใต้การผลิตก่อให้เกิดการกระจายความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำหน้าที่หลากหลายเริ่มจากกระบวนการผลิตวัตถุดิบ ปัจจัยสนับสนุน แรงงาน ปัจจัยด้านการตลาด รวมถึงปัจจัยทางการดำเนินเมืองจนกระทั่งสิ้นสุดกระบวนการแปรรูปสินค้า (Hopkins and Wallerstein, 1986) เป็นการสะท้อนถึงการเคลื่อนไหวและแทรกซึมระหว่างพื้นที่ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกันทั้งในด้านของพื้นที่การผลิต คุณลักษณะของแรงงาน (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2533) กล่าวคือเกิดการไหลเข้าและออกของสินค้าจากพื้นที่การผลิต เกิดการโยกย้ายหรือขนส่งสินค้า(Transferred) (Hopkins and Wallerstein, 1986)

เมื่อทำการสำรวจงานวิจัยหลายชิ้นที่ผ่านมาได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ ณ ห่วงโซ่สินค้าทุเรียน แต่มุ่งสำรวจและวิเคราะห์ถึงการผลิตแบบทุนนิยมซึ่งเน้นวิเคราะห์เฉพาะตลาด ราคาสินค้าและแนวทางการผลิต งานส่วนใหญ่เสนอให้ภาครัฐเป็นผู้ขับเคลื่อนทั้งกระบวนการผลิตและตลาด เช่น งานการศึกษาของ สุรรัตน์ กิตติสุภวัฒนา (2545) ศึกษาการแก้ปัญหาการค้าทุเรียนตกต่ำของจังหวัดจันทบุรี งานชิ้นนี้ได้เสนอให้จัดตั้งคณะกรรมการทุเรียนแห่งชาติและให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้มีอำนาจในการสั่งการให้บุคลากรสามารถวางแผนและกำหนดกฎเกณฑ์ ระเบียบต่างๆ ให้ชาวสวนทุเรียน พ่อค้าผู้ประกอบการปฏิบัติตาม งานของ จุฑา ชำนาญไพร (2546) ศึกษาวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนของการทำสวนทุเรียนชีวภาพและสวนทุเรียนดั้งเดิม ข้อเสนอจากงานชิ้นนี้คือ รัฐจะต้องขับเคลื่อนนโยบายเพื่อถ่ายทอดความรู้และสร้างระบบมาตรฐานของผลิตภัณฑ์เพื่อให้การทำสวนเชิงชีวภาพ

นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาเกี่ยวกับทุเรียนอีกหลายชิ้นที่ผู้วิจัยได้หยิบยกมาอย่างซึ่งส่วนใหญ่ไม่สามารถอธิบายหรือชี้ให้เห็นถึงการแลกเปลี่ยนที่ไม่เสมอภาคกัน(Unequal Exchange) โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นความสัมพันธ์ ณ ห่วงโซ่สินค้า เป็นหัวใจสำคัญของความสัมพันธ์ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่มีความซับซ้อน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2551) การเพิกเฉยต่อประเด็นดังกล่าวจึงทำให้ไม่อาจคลี่คลายปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ จึงนำมาสู่การวิเคราะห์ถึง“ความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำ ณ ห่วงโซ่สินค้าทุเรียน นั้นสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ ณ ห่วงโซ่สินค้าทุเรียน อย่างไร”

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาการก่อรูปห่วงโซ่สินค้าในระดับโลกของทุเรียนจังหวัดจันทบุรี และเพื่อวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของห่วงโซ่สินค้าในระดับโลกของทุเรียนจังหวัดจันทบุรี

วิธีการศึกษา

เพื่อสามารถตอบวัตถุประสงค์การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแนวกรณีศึกษา (Case Study Approach) โดยทำการศึกษาตั้งแต่ พ.ศ.2546 ซึ่งมีการลงนามข้อตกลงทางการค้า หรือ FTA ระหว่างประเทศไทยและประเทศจีน ถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2559) โดยใช้แนวกรณีศึกษา และหยิบยกตลาดทุเรียนในพื้นที่จังหวัดจันทบุรีเนื่องจากพื้นที่สำคัญในการผลิตและเป็นศูนย์กลางของการอ้างอิงราคาการซื้อขาย ภายใต้กระบวนการสำคัญใน 4 รูปแบบด้วยกัน ได้แก่ 1) การศึกษาเอกสารโดยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร 2 ประเภท ได้แก่ เอกสารขั้นต้นและเอกสารชั้นรอง 2) การสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า(Oral History) โดยการสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ชาวสวนทุเรียน พ่อค้ารวบรวม นายทุน เจ้าหน้าที่รัฐ โดยกระบวนการในการเลือกผู้ให้ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกแบบตัวอย่างแบบบังเอิญ(Accidental sampling)เพื่อให้ได้จำนวนตามต้องการโดยไม่มีหลักเกณฑ์ กลุ่มตัวอย่างจะเป็นใครก็ได้ที่สามารถ

ให้ข้อมูลได้อย่างครบถ้วน 3) การสังเกตการณ์ (Observation) ผู้ศึกษาได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึก โดยการเข้าร่วมในกิจกรรมของชาวสวนและผู้เกี่ยวข้อง อาทิ กระบวนการผลิต กระบวนการเก็บเกี่ยว กระบวนการค้า ในระหว่างการสังเกตจะมีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อให้ได้ข้อมูลมาประกอบการวิเคราะห์ที่ชัดเจน

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้อาศัยกรอบทฤษฎีระบบโลก เป็นแนวในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของห่วงโซ่มูลค่าในระดับโลกของทุเรียนจังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยได้นำ ทฤษฎีระบบโลก โดย Wallenstein (1974) ได้ทำการศึกษาไว้มาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ โดยเขาได้อธิบายว่า ทฤษฎีระบบโลกถูกพัฒนาขึ้นอันเป็นผลมากระบบทุนนิยมขยายตัว และนำมาสู่กระบวนการสะสมทุน เช่น การแสวงหาวัตถุดิบ แหล่งแรงงานค่าจ้างต่ำ การแสวงหาตลาดเพื่อแปรมูลค่าส่วนเกินเป็นผลกำไร

Wallenstein (1974) ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ภายใต้ระบบโลกเป็นสังคมที่มีพรมแดน มีโครงสร้าง กลุ่มสมาชิก และกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการสร้างความชอบธรรมและการยึดเหนี่ยวระหว่างกันสภาพชีวิตของระบบโลกประกอบขึ้นด้วยพลังต่างๆ ที่แม้จะขัดแย้งกัน แต่ความตึงเครียดที่เกิดขึ้นกลับทำให้ยึดเหนี่ยวกันอยู่ได้ และระบบโลกเป็นระบบที่มีความเข้มแข็งมั่นคงมุ่งแสวงหากำไรในตลาด ดังนั้นเพื่อขยายอัตราส่วนกำไรผลกำไรหรือส่วนเกินในระบบทุนนิยมส่วนใหญ่จะได้มาโดยผ่านกระบวนการขูดรีด อย่างน้อย 2 ช่องทาง คือ 1) การขูดรีดผ่านชนชั้น ซึ่งเป็นการขูดรีดของนายทุนที่มีต่อชนชั้นกรรมาชีพ หรือ แรงงาน และ 2) การขูดรีดผ่านลำดับชั้นอำนาจในด้านเศรษฐกิจระหว่างส่วนต่างๆ ของโลก ภายใต้ความสัมพันธ์ของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมซึ่งความสัมพันธ์ที่ถูกเรียกว่า ทุน / แรงงาน เป็นความสัมพันธ์ส่วนเกินถูกสร้างขึ้น และได้รับการค้าประกันโดยกฎหมาย Wallenstein (1974) ได้หยิบยกกระบวนการแบ่งงานกันทำในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมได้ขยายตัวออกสู่ภายนอกและนำมาสู่การสร้างความสัมพันธ์ในการผลิต เกิดกระบวนการผลิตซ้ำและปรับเปลี่ยนโครงสร้าง ที่ความสัมพันธ์ระดับโลก สามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน (สุธี ประศาสน์เศรษฐ, 2525)

1. เขตแกนนำ (Core) ประกอบด้วย รัฐ ที่มีความเจริญก้าวหน้าด้านอุตสาหกรรม หรือเกษตรกรรมที่ใช้เทคโนโลยี การลงทุน แรงงานที่มีทักษะและรายได้สูง
2. เขตรอบนอก (Periphery) เป็นเขตที่ผลิตสินค้าขั้นปฐมภูมิ มีแรงงานที่ถูกกดค่าจ้างแรงงานให้ต่ำลงเพื่อลดต้นทุนการผลิต เขตรอบนอกไม่มีความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีต่ำ คนงานขาดทักษะและขาดแคลนทุน
3. เขตกึ่งรอบนอก (Core-periphery) เป็นสังคมที่มีลักษณะก้ำกึ่งระหว่างเขตแกนนำกับเขตรอบนอก ซึ่งสามารถยกระดับอำนาจทางเศรษฐกิจขึ้นเป็นประเทศเขตแกนนำหรืออาจลดชั้นลงไปอยู่ในเขตรอบนอกได้ เขตแดนกลุ่มนี้มีความสำคัญต่อระบบทุนนิยมในฐานะที่เป็นตัวกลางหรือเขตกันชนระหว่างเขตแกนนำกับเขตรอบนอก ที่จะทำหน้าที่ดูดซับความขัดแย้งระหว่างทั้ง 2 พื้นที่ โดยเขตแกนนำจะอาศัยระบบการแลกเปลี่ยนที่ไม่เสมอภาคกัน (Unequal Exchange) ขูดรีดเขตรอบนอก ดังนั้นเขตกึ่งรอบนอกจึงทำหน้าที่เสมือนชนชั้นกลางในสังคมที่ทำให้ความขัดแย้งระหว่างกันในแต่ละเขต

สำหรับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของวัฏจักรเศรษฐกิจโลกแบบทุนนิยมได้เผชิญกับการขยายตัวและการหดตัว โดยการขยายตัวจะเกิดเมื่อการผลิตมีน้อยกว่าความต้องการ ส่วนการหดตัวจะเกิดขึ้นเมื่อการผลิตทั้งโลกสูงกว่าความต้องการ ซึ่งที่ผ่านมาเกิดการเปลี่ยนแปลงบนพื้นฐานที่สำคัญ คือ เกิดการพัฒนาเกษตรกรรมโลกให้เป็นแบบทุนนิยม เกิดโดยมีการลงทุนในการพัฒนาด้านการเกษตร ไร่ขนาดใหญ่เข้ามาแทนที่ไร่ขนาดเล็กและการเพาะปลูกแบบยังชีพก็ถูกทำลายเมื่อการเพาะปลูกแบบอุตสาหกรรมขยายตัวส่งผลกระทบโดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลงภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม กล่าวคือ การเกิดชนชั้นกรรมาชีพและการขยายตัวของเมืองคนส่วนใหญ่ถูกขับไล่ออกจากไร่นามาเป็นกรรมกรในเมือง

ความเป็นมาของตลาดทุเรียนจังหวัดจันทบุรี

“ทุเรียน” เป็นพืชประจำถิ่นของจังหวัดจันทบุรีเติบโตอยู่ทั่วไป พบมากในบริเวณเชิงเขาสะพาน อำเภอเมือง จันทบุรี ชาวบ้านท้องถิ่นมักเข้าไปเก็บทุเรียนมาบริโภคและแจกจ่าย สะท้อนให้เห็นถึงร่องรอยของการพึ่งพิงของผู้คนได้ เคลื่อนย้ายในระบบการผลิตอย่างมีขั้นตอน ในระยะต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคม วิถีชีวิตและเศรษฐกิจ ชาวบ้านเรียนรู้กระบวนการทางการค้าและการใช้เงินตรา (สุภา ศิริमानนท์, 2527) ในระยะต่อมาการแจกจ่ายทุเรียน เปลี่ยนเป็นการค้าเมื่อชาวบ้านนำมาวางขายในตลาดธรรมชาติซึ่งเป็นจุดนัดพบ จากความนิยมทำให้ชาวบ้านท้องถิ่นมีการเพาะปลูกในระยะต่อมา (หลวงสาครเขตต์ (ป.สาคริกานนท์), 2515)

พ.ศ.2230 รัฐบาลมีการจัดเก็บภาษีอากรด้านการเกษตร ชาวบ้านที่ปลูกต้นไม้ที่ให้ผลต้องจ่ายภาษีต้นไม้ให้แก่รัฐ ชาวสวนที่ปลูกทุเรียนต้องจ่ายภาษีอากรในอัตราตันละ 2 สลึงต่อปี ต่อมา ปี พ.ศ.2397 มีการขยายฐานการเก็บภาษี ชาวสวนที่ปลูกทุเรียนได้จ่ายภาษีเพิ่มขึ้นตันละ 1 บาท ในขณะที่ผลไม้ชนิดอื่นจ่ายภาษีอากรตันละ 1 สลึง (แจ่ม, 2479 อ้างใน พิระศักดิ์ ศรีนิเวศน์ และคณะ, 2529; ทวี จุลละทรัพย์, 2528) การที่จังหวัดจันทบุรีเป็นจังหวัดหัวเมือง ตะวันออกมีระยะทางห่างไกล เส้นทางคมนาคมไม่สะดวก ทำให้รัฐไม่สามารถแทรกแซงกิจกรรมต่างๆ ชาวบ้านจึงสามารถทำการแผ้วถางป่าจับจองพื้นที่ สร้างที่อยู่อาศัย และเพาะปลูกพืชไร่และพืชสวน (หลวงสาครเขตต์ (ป.สาคริกานนท์), 2515)

สวนส่วนใหญ่ในแถบนี้มีลักษณะดั้งเดิม (Traditional Farm) โดยการผสมผสานไม้ผลหลายชนิดไว้ในแปลงเดียวกัน (ศูนย์วิจัยพืชสวน กรมวิชาการเกษตร, 2547) ไม้ผลแต่ละชนิดมีคุณสมบัติและระยะเวลาการเก็บเกี่ยวที่แตกต่างกัน ทุเรียนจะให้ผลผลิตและเก็บเกี่ยวได้ก่อนอีกทั้งมีราคาสูง แต่จุดอ่อนคือเป็นพืชที่อ่อนแอ มีศัตรูพืชและเกิดโรคได้ง่าย เมื่อเกิดเชื้อราจะรุกรามอย่างรวดเร็วจึงมีการโค่นต้นปลูกทุเรียนหรือพืชชนิดใหม่ทดแทนเสมอ (สุรศักดิ์ วิริยรัตนกุล, 2549) ต่อมาเมื่อตลาดการค้าทุเรียนขยายสู่การส่งออกในตลาดโลกทำให้สินค้ามีราคาสูงแต่ชาวสวนจะต้องผลิตสินค้าให้ตรงกับคุณภาพมาตรฐานการส่งออกเป็นสาเหตุที่ชาวสวนให้ความสำคัญกับการผลิตทุเรียนที่เป็นระบบ มีการลงทุนในการผลิตโดยใช้แรงงาน เทคโนโลยี และสารเคมีสนับสนุนการผลิต

การค้าทุเรียนในจังหวัดจันทบุรี ชาวบ้านขายทุเรียนสูงอมปะปนกับผลผลิตชนิดอื่นๆ ในตลาดธรรมชาติ ราคาผลละ 1-2 บาท ในระยะแรกมีเพียงผู้บริโภคจากท้องถิ่น ปี พ.ศ.2472 ราคาทุเรียนสูงถึงผลละ 100-110 บาท ผลขนาดกลาง 85-95 บาท ผลขนาดเล็ก 45-80 บาท (หลวงสาครเขตต์ (ป.สาคริกานนท์), 2515) รายได้จากค้าทุเรียนทำให้ชาวสวนสามารถซื้อรถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ บางรายมีรถยนต์ถึง 2 คัน (หลวงสาครเขตต์ (ป.สาคริกานนท์), 2515)

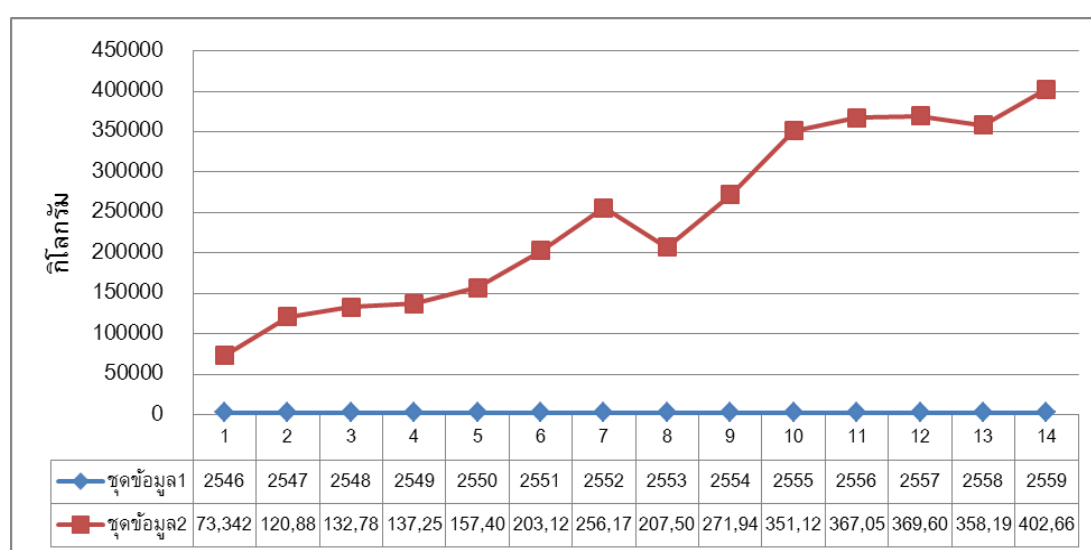
พ.ศ.2519 ชาวสวนจะเก็บเกี่ยวทุเรียนและบรรทุกใส่รถยนต์ หรือ รถมอเตอร์ไซด์ไปขายในตลาดธรรมชาติซึ่งมีทั้งพ่อค้าจากต่างจังหวัดและผู้บริโภคซื้อสินค้า “ตัดทุเรียนจากชาวสวนและสวนใกล้ๆ ไปเร่ขายแถวตลาดทุ่งนาเขยบัว ตลาดเนินสูง” การมีพ่อค้าจากต่างจังหวัดที่เข้าซื้อสินค้าทุเรียนจำนวนมากและได้นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทางการค้าทุเรียนในจังหวัดจันทบุรีในระยะต่อมา ได้แก่ 1) การเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางการค้า จากเดิมการค้าทุเรียนการขายโดยใช้การนับจำนวนผล หลัง พ.ศ.2530 มีการนำเครื่องชั่งน้ำหนักมาสนับสนุนทำให้การขายทุเรียนเปลี่ยนเป็นการชั่งน้ำหนักคิดราคาขายเป็นกิโลกรัม 2) การเปลี่ยนแปลงคุณสมบัติของสินค้าทุเรียน การที่เส้นทางคมนาคมไม่สะดวกทำให้การซื้อทุเรียนสูงอมลดลงและเปลี่ยนเป็นการซื้อ ทุเรียนห่ามที่สามารถบริโภคได้ภายใน 2 วันหลังเก็บเกี่ยว

ตลาดการค้าทุเรียน ตลาดการค้าทุเรียนในจังหวัดจันทบุรีมี 2 แบบ คือ 1) ตลาดธรรมชาติ ตลาดธรรมชาติในจังหวัดจันทบุรีมีลักษณะกระจัดกระจายไม่เป็นระเบียบ พบได้ทั่วไปทั้งบริเวณริมถนนทางเข้าหมู่บ้าน ริมถนนสุขุมวิทเกือบตลอดทั้งสายโดยเฉพาะบริเวณ “บ้านหนองคล้า” ถึง “ตลาดห้วยสะท้อน” เป็นระยะทางเกือบ 10 กิโลเมตร อยู่ในพื้นที่อำเภอท่าใหม่ บริเวณถนนสายจันทบุรี-สระแก้ว ชื่อว่า “ตลาดสามแยกปากแซง” ตลาดธรรมชาติจะการซื้อขายสินค้าในช่วงฤดูการวางขายเดือน มีนาคมและจะหนาแน่นราวเดือน พฤษภาคม-กรกฎาคม แต่หลังจากสิ้นสุดฤดูกาล ตลาดธรรมชาติก็จะสิ้นสุด 2) ตลาดถาวร ในจังหวัดจันทบุรีมี 3 แห่ง ได้แก่ ตลาดปากแซง ตลาดห้วยสะท้อน และ ตลาดเนิน

สูง สำหรับปัจจุบันเหลือตลาดเนินสูงเป็นตลาดสำคัญเพียงจุดเดียวโดยเป็นสถานที่ต่อรองราคา รวบรวมและคัดแยกสินค้าก่อนทำการขนส่งสินค้าไปยังตลาดอื่น

ปริมาณการผลิตสินค้า ในยุคแรกจังหวัดจันทบุรีมีพื้นที่ผลิตทุเรียนราว 1 แสนไร่ ต่อมาปี พ.ศ.2530 รัฐมีนโยบายการเพิ่มปริมาณการผลิตทุเรียนเพิ่มเติมทำให้ปริมาณการผลิตทุเรียนเพิ่มขึ้นถึงกว่า 160,947 ไร่ พื้นที่ให้ผลผลิตกว่า 118,720 ไร่ ราคาการซื้อขายโดยเฉลี่ย 20.44 บาทต่อกิโลกรัม

ในยุคต่อมา หรือ ราว พ.ศ.2546 พื้นที่การผลิตทุเรียนเพิ่มขึ้นเป็น 294,391 ไร่ พื้นที่ให้ผลผลิตกว่า 252,677 ไร่ โดยราคาการซื้อขายในระยะนี้สามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภทคือ 1) ราคาการซื้อขายทุเรียนส่งออก ในปี พ.ศ.2546 โดยเฉลี่ย 60.25 บาทต่อกิโลกรัม และเพิ่มสูงขึ้นกว่า 200 บาทต่อกิโลกรัม (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2547-2559) 2)ราคาการซื้อขายทุเรียนภายในประเทศ ราคาเฉลี่ยในการซื้อทุเรียน 15.44 บาท ต่อกิโลกรัม โดยจำแนกราคาขายช่วงต้นฤดู 32.16 บาท ต่อกิโลกรัม ระหว่างกลางและปลายฤดูเฉลี่ยราคา 12.34 บาท ต่อกิโลกรัม (รุ่งศรี เทียบราณีชัย, 2548)

ภาพที่ 1 แสดงปริมาณการส่งออกทุเรียน

ที่มา: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2550-2559)

การก่อรูปห่วงโซ่สินค้าในระดับโลกของทุเรียนจังหวัดจันทบุรี

กระบวนการค้าทุเรียนในจันทบุรีนั้นสามารถจำแนกออกได้ 2 ยุค ซึ่งมีกระบวนการของห่วงโซ่ ดังนี้ กระบวนการห่วงโซ่ทุเรียนยุคแรก เป็นการผลิตเพื่อการค้าในระดับท้องถิ่นและการกระจายการค้าในตลาดในประเทศ สินค้าส่วนใหญ่ขายในประเทศเป็นหลักมีกระบวนการผลิตแบบดั้งเดิม(Traditional Agriculture)เน้นการพึ่งพาธรรมชาติกระบวนการ ณ ห่วงโซ่ซึ่งไม่ซับซ้อน สามารถจำแนกออกได้ 6 ขั้นตอน ได้แก่ การจัดเตรียมแปลงทุเรียน ขั้นการจัดเตรียมพันธุ์ ขั้นการปลูกทุเรียน ขั้นการบริหารจัดการการผลิต ขั้นการเก็บเกี่ยว และขั้นการขายผลิต ห่วงโซ่ทุเรียนในยุคต่อมา การผลิตในเชิงอุตสาหกรรมมากขึ้นโดยเฉพาะหลังการลงนามกรอบความตกลงเขตการค้าเสรี หรือในปี พ.ศ.2546 มีการขยายตัวของตลาดจีน ประกอบกับการพัฒนาเส้นทางสาย R13 และสามารถใช้งานได้อย่างสมบูรณ์ในปี พ.ศ.2553 ได้ส่งผลดีต่อการค้าระหว่างประเทศ มีการนำเข้าทุเรียน ส่งผลให้มูลค่าการค้าทุเรียนสูง เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ผู้ประกอบการชาวสวนให้ความสำคัญต่อกระบวนการผลิต โดยจะเห็นได้จากกระบวนการผลิตในแต่ละขั้นจะให้ความสำคัญมากขึ้น ดังนี้

1. ขั้นการเตรียมแปลง มีบริหารจัดการที่เป็นระบบ เช่น การจัดกลุ่มผลผลิต หรือ Zoning, การยกร่อง หรือ พูนโคน

2. ก่อนการปลูกชาวสวนจะจัดเตรียมต้นกล้าโดยจะจัดซื้อกล้าพันธุ์ที่สมบูรณ์และมีคุณภาพในราคาตั้งแต่ 50-350 บาท
3. การปลูกทุเรียนยังคง เป็นการปลูกแบบผสมผสานแต่มีการจัดระเบียบ และวางแผนการปลูก ชาวสวนรายใหญ่บางรายนำเทคโนโลยีใหม่ๆ สนับสนุนการผลิต
4. การบริหารจัดการการผลิต สามารถแบ่งได้ 2 ด้าน คือ ด้านแรงงาน โดยมีการใช้แรงงานอย่างน้อย 2 ประเภท คือ แรงงานชาวไทย และแรงงานข้ามชาติ สำหรับแรงงานชาวไทยประกอบด้วยแรงงานประจำสวนและรับจ้างแบบยืดหยุ่นที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ ด้านปัจจัยสนับสนุนผลิต เนื่องจากส่วนใหญ่เน้นผลิตเพื่อการส่งออกจึงมีการใช้สารเคมีสนับสนุนการผลิตเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นมีการนำเครื่องจักรเช่น รถตัดขนาดเล็ก รถตัดหญ้าและรถพ่นปุ๋ยแบบนั่งมาสนับสนุนการผลิต
5. การเก็บเกี่ยวทุเรียน เป็นการเก็บเกี่ยวโดยกลุ่มคน 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) ชาวสวน และ(2) พ่อค้า หรือ ผู้ตัด หรือ “มือตัด” โดยจะพิจารณาจากองค์ประกอบคือ (ก) การจดบันทึก หรือ การนับวันดอกทุเรียนบาน (ข) การดูสีผิวของเปลือกทุเรียน (ค) การตัดทุเรียนบริเวณโคนหนาม (ง) การโยกขั้วผลทุเรียนแก่จัดจะโยกได้ยากกว่าขั้วของทุเรียนอ่อน
6. หลังการเก็บเกี่ยวจึงมีการขายผลผลิต ซึ่งสามารถแบ่งได้ 2 แบบ คือ ขับเคลื่อนโดยชาวสวน โดยชาวสวนจะตัดทุเรียนโดยแยกทุเรียนคุณภาพขายในตลาด เช่น ล้ง ตลาดธรรมชาติ บางรายอาจขายปลีก เช่น ขายส่งทางไปรษณีย์ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ขายในตลาดแปรรูปและขายทุเรียนคุณภาพให้กลุ่มสหกรณ์ ส่วนการขับเคลื่อนโดยพ่อค้าประกอบด้วย (1)การเหมาสวนเป็นการซื้อขายล่วงหน้าเป็นเจรจากับชาวสวนก่อนดำเนินการเก็บเกี่ยว (2)การเข้าตัดเป็นครั้งคราวโดยพ่อค้าเจรจากดกลราคาและเข้าตัดทุเรียนเป็นครั้งคราว (3)การซื้อขายแบบเหมา ณ ตลาดธรรมชาติ หลังจากซื้อแล้วพ่อค้าจะคัดแยกสินค้าและขายในตลาดอื่นๆ

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของห่วงโซ่สินค้าในระดับโลกของทุเรียนจังหวัดจันทบุรี

ผู้วิจัยได้จำแนกกลุ่มผู้กระทำการ ณ ห่วงโซ่สินค้าทุเรียนจันทบุรี ออกเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ ภาครัฐ ผู้ประกอบการชาวสวน แรงงาน นายทุนในประเทศและต่างประเทศแต่ละกลุ่มมีบทบาทที่แตกต่างกันแต่มีความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจ ณ ห่วงโซ่คือ ภาครัฐ “รัฐ” เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนพันธกิจของรัฐประกอบด้วยกลไก 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการปราบปรามเพื่อรักษากฎหมายและระเบียบของสังคมโดยการผสมผสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาคเกษตรและความมั่นคง เช่น ตำรวจ ทหาร ในการดำเนินการตามนโยบายควบคุมคุณภาพสินค้า และการใช้แรงงานของแรงงานข้ามชาติ 2) ด้านเศรษฐกิจ โดยการสนับสนุนการผลิตตามเกณฑ์มาตรฐานการค้าตามเงื่อนไขข้อตกลง FTA เช่น ด้านการส่งเสริมการจัดการการผลิต การรวมกลุ่มเกษตรกร การจัดการความรู้และการสนับสนุนการผลิตสินค้าตามมาตรฐาน GAP (Good Agricultural Practice) ที่มุ่งผลิตสินค้าคุณภาพทั้งในระดับสวน และการสนับสนุนด้านการผลิต

ผู้ประกอบการชาวสวน สามารถชาวสวนออกได้ 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) ชาวสวนรายย่อย มีพื้นที่ทำสวนไม่เกิน 50 ไร่ หรือ มีทุเรียน ไม่เกิน 300 ต้น มีการลงทุนในการผลิตและการใช้เทคโนโลยีสนับสนุนการผลิตต่ำทุเรียนของสวนรายย่อยส่วนใหญ่จะขายในประเทศเป็นหลักทั้งในรูปแบบผลสดและแปรรูป 2) ชาวสวนรายใหญ่ มีพื้นที่สำหรับทำสวนตั้งแต่ 50 ไร่ ขึ้นไป หรือ ทุเรียน มากกว่า 300 ต้น ขึ้นไป ชาวสวนรายใหญ่นำมาผลิตเพื่อการส่งออกเป็นหลักการผลิตทุเรียนจึงเป็นการผลิตนอกฤดูจึงมีการลงทุนและใช้เทคโนโลยีสนับสนุนการผลิตสูงเพื่อให้สามารถผลิตสินค้าได้ตรงกับเกณฑ์การส่งออก เมื่อผลิตแล้วชาวสวนสามารถขายสินค้าได้หลายช่องทาง เช่น พ่อค้าส่ง พ่อค้ารวบรวม พ่อค้าปลีก พ่อค้าแปรรูป รวมทั้งผู้บริโภคในท้องถิ่น ซึ่งสำหรับชาวสวนรายใหญ่สามารถขายทุเรียนให้ผู้บริโภคในตลาดออนไลน์ได้อีกช่องทางหนึ่ง

แรงงาน แรงงานที่ใช้ในการผลิตทุเรียนประกอบด้วย 2 กลุ่ม ได้แก่ แรงงานไทย และแรงงานข้ามชาติ การทำสวนทุเรียนส่วนใหญ่จะใช้แรงงานไทยเป็นแรงงานหลักเนื่องจากมีความเชี่ยวชาญและการสื่อสารที่ชัดเจน โดยใช้แรงงานข้ามชาติสนับสนุนการผลิต“ทุเรียนมันต้องละเอียด แรงงานต่างด้าวเข้าใจยาก.. จะทำของเราเสียหาย.. จ้างแพงหน่อยแต่

คุ้ม” (สุทัศน์ ละคร, 2560) ดังนั้นงานที่มีสำหรับแรงงานข้ามชาติจึงเป็นงานที่แบกหาม สกปรก เช่น ขุด-กลบดิน แบก บ่อย เก็บเกี่ยวกิ่ง ทำความสะอาดสวน เป็นต้น

นายทุน (พ่อค้า) ที่เกี่ยวข้องในห่วงโซ่สินค้าทุเรียน ประกอบด้วย

(ก) **พ่อค้าขายต้นกล้าทุเรียน** มีการขยายพื้นที่การผลิตทำให้ต้นกล้าเพิ่มขึ้นแต่การส่งออกมีมากทำให้เมล็ดทุเรียนในเพาะพันธุ์ไม่เพียงพอต้องซื้อทุเรียนป่าจากจังหวัดปัตตานีและนำเข้าเมล็ดทุเรียนสายพันธุ์ดั้งเดิมจากประเทศกัมพูชา (ข) **พ่อค้าปัจจัยการผลิต** มีการจัดหาปัจจัยสนับสนุน ได้แก่ ปุ๋ย ยา สารเคมี เครื่องพ่นยา เครื่องตัดหญ้า ท่อส่งน้ำ หัวน้ำ เหวียงและอื่นๆ ผลจากมูลค่าการค้าทุเรียนพ่อค้าได้ให้อภิสิทธิ์โดยสามารถนำสินค้าไปใช้ก่อนและชำระค่าสินค้าหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิต (ค) **พ่อค้ารวบรวม** สามารถจำแนกออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ได้แก่ 1) พ่อค้ารวบรวมท้องถิ่น เป็นพ่อค้ารวบรวมสินค้าขั้นต้นที่อยู่ในแหล่งผลิต อาจเป็นเครือข่ายพ่อค้ารวบรวมรายใหญ่หรืออาจเป็นชาวสวนรายย่อยที่มีทุนของตนเองหรือได้รับการอุดหนุนทุนจากพ่อค้ารวบรวมรายใหญ่ เมื่อตัดทุเรียนแล้วจะมีเส้นทางในการกระจายสินค้า 4 ช่องทางได้แก่ พ่อค้าส่งออก พ่อค้าส่ง พ่อค้าปลีกและการรวบรวมเพื่อขายในตลาดธรรมชาติแก่พ่อค้ารวบรวมรายอื่น 2) พ่อค้ารวบรวมรายย่อย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มือปืนรับจ้าง” จะรวบรวมสินค้าก่อนส่งขายแก่พ่อค้าหรือนายทุนทั้งในประเทศและระดับต่างประเทศ ทั้งจากการตัดด้วยตนเองและรวบรวมจากพ่อค้ารวบรวมท้องถิ่น อาจมีการเช่ามีแผงหรือลังตามปริมาณทุนเพื่อคัดแยกทุเรียนเบื้องต้น ก่อนที่จะส่งสินค้าให้พ่อค้าส่ง ส่วนสินค้าคุณภาพด้อยจะขายให้กับพ่อค้าปลีก ผู้บริโภค เป็นต้น (ง) **พ่อค้าส่งออก** พ่อค้าส่งออกอาจเป็นพ่อค้าท้องถิ่นหรือต่างประเทศมีโรงบรรจุหรือที่เรียกว่า “ลัง” อยู่ในแหล่งผลิต พ่อค้าส่งออกจะต้องมีปัจจัยสนับสนุนในการทำธุรกิจ ได้แก่ 1) พ่อค้ารวบรวมขาประจำและไม่ประจำและอยู่ในแหล่งผลิตเพื่อรวบรวมผลไม้จากสวน 2) มือตัดที่มีประสบการณ์ในการเก็บเกี่ยวทุเรียน 3) ชาวสวนขาประจำ โดยมากเป็นชาวสวนรายใหญ่

กระบวนการทางการค้าของพ่อค้าส่งออกจะเป็นระบบ มีฝ่ายการเงิน ฝ่ายตรวจสอบและคัดแยก หลังจากได้รับสินค้าจะดำเนินการคัดแยกโดยพิจารณาขนาด รูปทรงของผล ขั้วผลต้องสมบูรณ์ จากนั้นจึงทำความสะอาด ชุบน้ำยา ผึ่งให้แห้งและบรรจุลงในกล่องกระดาษ กล่องละ 6 ผล ก่อนที่บรรจุลงในตู้คอนเทนเนอร์เพื่อส่งออก ตามจำนวนที่ได้รับคำสั่งซื้อ (Order) พ่อค้าจะรีบส่งออกสินค้าโดยเร็วเพื่อป้องกันความเสียหายส่วนสินค้าที่ด้อยคุณภาพจะขายให้กับพ่อค้าปลีกและผู้บริโภค

อภิปรายผลการศึกษา

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำการ ณ ห่วงโซ่สินค้าทุเรียน เมื่อพิจารณาจากทฤษฎีระบบโลกโดย Immanuel (1974) ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำการ ณ ห่วงโซ่สินค้าทุเรียน สำหรับการก่อรูปของผู้กระทำการ ณ ห่วงโซ่สินค้าทุเรียน เมื่อพิจารณาจากทฤษฎีระบบโลก จะเห็นว่า ระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อเอาไว้กิน (Primitive Accumulation) เกิดเป็นการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจการผลิตเพื่อบริโภคการผลิตเพื่อการค้า (Community Production) และนำมาสู่ยุคที่เรียกว่า ห่วงโซ่ของสินค้าทุเรียน (Community Chains) สฎา ศิริมานนท์ (2529) ได้อธิบายว่าระบบเศรษฐกิจแบบตลาด (Market Economy) ได้แพร่หลายมีมาหลายพันปีแล้ว ต่อมามีการแพร่หลายในระบบทุนนิยมในระยะหลังสะท้อนให้เห็นว่าชีวิตของสังคมในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือจากการผลิตเพื่อบริโภคมาสู่การผลิตเพื่อขาย แต่การขายในระยะนี้เงินไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ที่ผ่านมาจึงจะเห็นว่ามูลค่าที่ได้จากการขายสินค้าจะมีราคาสูงหรือต่ำมิได้สร้างปัญหาต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ต่อมาได้กระบวนการในการสะสมทุนซึ่งพัฒนามาจากการซื้อขายสินค้าในตลาดภายหลังและเริ่มแพร่หลายมากขึ้นจนเกิดมีกระบวนการสะสมทุนอย่างกว้างขวาง (Capital Accumulation) และกระบวนการสะสมทุนของชาวสวน ณ ห่วงโซ่สินค้าทุเรียนจึงประกอบด้วย 2 ขั้นตอน ขั้นที่ 1 คือ ผลิตเพื่อใช้หรือเพื่อการบริโภค ขั้นที่ 2 คือผลิตเพื่อขาย หรือเพื่อแลกเปลี่ยนเอาผลผลิตอย่างอื่น ๆ ในขั้นที่ 2 เป็นการสะสมทุนเพื่อเตรียมเป็นทุนนิยม หรือที่เรียกว่า Primitive Accumulation ผู้ผลิตมี

กระบวนการผลิตและก่อให้เกิดผลประโยชน์และผลประโยชน์มิได้มาจากการเอาเปรียบแรงงานแต่ได้มาจากกลไกหรือปัจจัยที่เป็นปัจจัยนอกเศรษฐกิจ

ในส่วนของการสัมพันธ์เชิงอำนาจของห่วงโซ่มูลค่าในระดับโลกเป็นลักษณะที่สืบเนื่องจากความต้องการของตลาดนำมาสู่การขยายพื้นที่ผลิตและเกิดความสัมพันธ์ในระดับผู้ผลิต แรงงาน ตลาดหรือพ่อค้าและรัฐในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและในระดับ โดยพบว่ามูลค่าส่วนเกินจากเขตรอบนอกถูกรวบรวมและถ่ายเทไปยังเขตแกนนำ ประกอบด้วยรัฐในระดับเขตที่รอบนอกที่ควรจะมีบทบาทในการดูดซับความขัดแย้งระหว่างผู้ผลิตและนายทุน (Hopkins and Wallerstein (1986) ในความเป็นจริงกลับพบว่าระดับเขตที่รอบนอกร่วมมือกับรัฐสร้างสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการระหว่างเขตแกนนำ เช่น การกำหนดมาตรการในการควบคุมผลิตและตามมาตรฐานการส่งออก (Chase-Dunn and Robinson, 1977) ในขณะที่นายทุนจะทำกิจกรรมอื่นๆ เช่น การออกแบบสินค้า การกำหนดกฎเกณฑ์ หรือคุณสมบัติเฉพาะสำหรับสินค้าซึ่งนายทุนสามารถควบคุมตลาดรวมถึงข้อมูลความต้องการของตลาด (Ramaswamy and Gereffi, 1998) ทำให้เกิดกระบวนการสะสมทุน สะท้อนให้เห็นได้ถึงการแลกเปลี่ยนที่ไม่เสมอภาคและก่อให้เกิดอำนาจภายใต้ความสัมพันธ์แบบ “ครอบงำ” และ “พึ่งพา”

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ภาครัฐ ควรยืนหยัดในแนวทางหรือมาตรฐานสินค้าคุณภาพของประเทศเพื่อให้ตลาดต่างประเทศยอมรับในมาตรฐานสินค้า เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงเกณฑ์มาตรฐานตามกลุ่มนายทุนส่งผลกระทบต่อคุณภาพสินค้าและการผลิต ผู้ประกอบการชาวสวน ควรพัฒนาผลผลิตและสร้างช่องทางการค้าเพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองทางการค้าและสามารถลดการพึ่งพาระหว่างชาวสวนกับพ่อค้าหรือนายทุน สอดคล้องกับแนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจประเทศ หรือ ‘ประเทศไทย 4.0’ ซึ่งขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยนวัตกรรม’ (Value-Based Economy) ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ผู้ประกอบการชาวสวนปรับตัวให้สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจโลก

เอกสารอ้างอิง

- กฤษฎา สวัสดิชัย. 2560. ผู้สื่อข่าว TBBS ภาคตะวันออก. สัมภาษณ์. 26 เมษายน 2560.
- จักรพันธ์ ดอกไม้ศรีจันทร์. 2560. ชาวสวนรายใหญ่ และพ่อค้ารวบรวม. สัมภาษณ์. 8 เมษายน 2560.
- จรรยา ชำนาญไพร. 2545. การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนของการทำสวนทุเรียนชีวภาพและสวนทุเรียนดั้งเดิม: จังหวัดจันทบุรี. ปรินญาวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2551. ภูมิศาสตร์การเมือง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธวัช มหิตพงษ์. 2555. นายหวัง หลินตง เจ้าพ่อค้าปลีกผลไม้ไทยรายใหญ่ที่สุดในนครเจิ้งตู ผู้บุกเบิกนำเข้าผลไม้ไทยสู่เสฉวน. สืบค้นจาก www.thaibizchina.com/thaibizchina/th/interesting-facts/detail.php?SECTION_ID=620&ID=11740.
- นิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ. 2548. โครงการศึกษาวิเคราะห์ระบบการบริหารจัดการตลาดผลไม้สดและแปรรูปในภาคตะวันออก. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- นิอันนาวา สุโสมาน. 2559. พาณิชย์จังหวัดจันทบุรี. สัมภาษณ์. 6 มิถุนายน 2559.
- ปราณี จิตกรณกิจศิลป์. 2533. “ศักยภาพการผลิตและการส่งออกทุเรียน.” วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ 30 (2): 111-123.
- มานพ อมรอรช. 2560. ชาวสวนรายย่อย. สัมภาษณ์. 26 เมษายน 2560.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. 2533. แนวคิดมาร์กซิสต์กับการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงในสังคมชาวนาประเทศโลกที่สาม. กรุงเทพฯ: มาสเตอร์ เพรส.

- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2547-2559. สถิติการเกษตรของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- สุธี ประศาสน์เศรษฐ. 2525. “ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์พัฒนาการ: โครงกรอบทางอุดมการณ์ของระบบทุนนิยมโลก.” วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง 2 (3): 47-68.
- สุภา ศิริमानนท์. 2529. แคปิตอลลิสม์: บทวิเคราะห์สังคมเศรษฐกิจอเมริกา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรรัตน์ กิตติสุวัฒนา. 2545. การศึกษาการแก้ปัญหาการค้าทุเรียนตกต่ำ ของจังหวัดจันทบุรี. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- เสริมสุข สลักเพ็ชร์, ชลธิ์ นุ่มหนู และ ภาณี บุญยะเกื้อกุล. 2548. โครงการการจัดการการผลิตทุเรียนคุณภาพสำหรับบริโภคสดเพื่อการส่งออกใน ลักษณะเครือข่ายธุรกิจที่มีความมั่นคงและยั่งยืน ระหว่างเกษตรกรและผู้ประกอบการ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.
- อภิชาติ โยกุล. 2544. การวิเคราะห์ทางการเงินของการลงทุนผลิตทุเรียนนอกฤดูในจังหวัดจันทบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เอกชัย ผลทวี. 2559. ชาวสวนรายย่อย. สัมภาษณ์. 26 เมษายน 2559.
- Gereffi, G. & Korzeniewicz, M. (eds.). 1994. **Commodity Chains and Global Capitalism**. California: ABC-CLIO.
- Gibbon, P. 2001. “Agro-Commodity Chains An Introduction.” **IDS Bulletin** 32 (3): 60-68.
- Hopkins, T. & Wallerstein, I 1986. “Commodity Chains in the World-Economy Prior to 1800.” **Review** 10 (1): 157-170.